

УДК 339.92

Кузьмак О.М., д.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0003-0394-0981>

o.kuzmak@lutsk-ntu.com.ua

Kuzmak O.M., Doctor of Economic Sciences, Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0003-0394-0981>

o.kuzmak@lutsk-ntu.com.ua

Кузьмак О.І., д.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-1950-8416>

oleh_kuzmak@lutsk-ntu.com.ua

Kuzmak O.I., Doctor of Economic Sciences, Professor

Lutsk National Technical University

<https://orcid.org/0000-0003-0394-0981>

oleh_kuzmak@lutsk-ntu.com.ua

СТАЛИЙ РОЗВИТОК МІСТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОВЕРНЕННЯ БІЖЕНЦІВ: ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ ГРОМАД В УКРАЇНІ

Процес відновлення українських громад після масштабного переміщення населення через війну потребує комплексного підходу, де сталий розвиток міст відіграє ключову роль у створенні умов для повернення внутрішньо переміщених осіб та біженців. У статті розглядаються основні аспекти сталого розвитку як інструменту відновлення громад в Україні, зокрема в контексті покращення якості життя, розвитку інфраструктури, соціальної інклюзії та економічних можливостей. Акцент зроблено на тому, як міста можуть стати важливими центрами повернення мігрантів, використовуючи європейські та світові практики сталого розвитку для забезпечення соціальної стійкості та економічного відродження.

Ключові слова: сталий розвиток, мігранти, відновлення громад, внутрішньо переміщені особи, соціальна інклюзія, економічний розвиток.

SUSTAINABLE URBAN DEVELOPMENT AS A TOOL FOR REFUGEE RETURN: PROSPECTS FOR REBUILDING COMMUNITIES IN UKRAINE

The large-scale displacement of populations caused by the ongoing conflict in Ukraine has created significant challenges for the country's recovery. Rebuilding Ukrainian communities requires not only physical reconstruction but also the establishment of social and economic systems that can ensure the stability and future growth of these communities. This article explores the role of sustainable urban development in the process of rebuilding Ukrainian cities, focusing on how these cities can become attractive for the return of internally displaced persons (IDPs) and refugees. The study delves into key elements of sustainable development, including the improvement of quality of life, the development of resilient infrastructure, the integration of environmental practices, and the promotion of social inclusion. The importance of developing economic opportunities that align with both local needs and broader European Union (EU) and international best practices is also emphasized.

Furthermore, the paper investigates how sustainable and smart development principles can be integrated into the rebuilding process to create environments that not only attract returning migrants but also promote long-term prosperity for the local population. The research outlines the need to involve displaced individuals in the reconstruction effort, leveraging their experiences and knowledge gained abroad to create a more inclusive, innovative, and resilient post-war society. Special attention is given to how sustainable development can address the socio-economic challenges that displaced communities face, offering strategies for their reintegration into urban life. The article concludes that successful community rebuilding in Ukraine requires a holistic approach that combines environmental sustainability, economic revitalization, and social inclusion and that the active participation of returnees in the process will be key to ensuring its success.

Keywords: sustainable development, migration, community recovery, internally displaced persons, refugees, social inclusion, economic revitalization, urban resilience, smart development, post-war reconstruction.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими й практичними завданнями. Війна в Україні спричинила значні руйнування міської інфраструктури. Російська агресія призвела до руйнування промислових і цивільних об'єктів, що спричинило забруднення ґрунтів, води та їжі, а також негативно вплинуло на здоров'я населення та екосистему (*Khrushch et al., 2023*). Військові дії спричинили значні пошкодження інфраструктури, включно з житловими будинками, дорогами, мостами, лікарнями та іншими об'єктами,

що призвело до серйозного порушення постачання води, електрики та медичних послуг (*Haque et al., 2022*). Втрата урбаністичних і культурних ландшафтів внаслідок цілеспрямованого знищення культурної спадщини є одним з аспектів так званого "урбоциду" — знищення символічного простору міст, що потребує нових підходів до захисту культурної спадщини України (*Rachkov, 2022*). Проте при післявоєнній відбудові міст України, варто враховувати аспекти сталого та смарт розвитку міст та територій, що може стати стимулом до повернення вимушено переселених жителів назад на території відбудованих міст, тому важливо розглядати дану проблематику в даному контексті. Саме тому дані дослідження є надзвичайно актуальні та набувають значної затребуваності. Робота виконана в рамках проєкту «Європейські цінності та впровадження кращих практик розвитку міст і територій у напрямку сталого розвитку» Європейського Союзу Erasmus+ модуль Jean Monnet EVD0C–ERASMUS-JMO-2024-HEI-TCH-RSCH № 101174676.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблематика, яка досліджується знайшла певне вирішення в публікаціях різних вчених сучасності. Малиновська О. (*Малиновська, 2022*) зазначає, що «основним викликом для великих міст України є необхідність врахування міграційних процесів у стратегіях розвитку. Відповідні заходи мають бути спрямовані на забезпечення прав мігрантів, їх інтеграцію в міські громади та використання їхнього потенціалу для збагачення міського життя». Ткач С., стверджує, що «удосконалення міського управління відповідно до концепції Smart City є важливим кроком для сталого розвитку міст. Це передбачає використання відкритих даних та електронних послуг, що сприяє підвищенню ефективності управління та залученню мігрантів до життя в містах» (*Tkach, 2021*). Автори досліджень Кузьмак О., Кузьмак О. та Pontrandolfo P. ін. (*Kuzmak O. & Kuzmak O., 2023; Pontrandolfo P. et al., 2023*) післявоєнне відновлення міст та територіальних громад України розглядають як відновлення з акцентом на сталий та смарт розвиток, враховуючи найкращі практики Європейських міст, та акцентуючи увагу на можливості

врахування даних практик в реаліях України. Такі автори як Харазішвілі Ю., Бугайко Д., Ящишина І. та ін (*Kharazishvili et al., 2023*) у дослідженні запропонували три сценарії відновлення: реалістичний, оптимістичний та інтеграційний (з орієнтацією на ЄС). Ці підходи враховують науково-технічний прогрес, інновації та екологічну безпеку, що дозволяє підвищити рівень сталого розвитку регіону, проте автори не досліджували чи відновлення регіонів сприятиме поверненню переміщених осіб, що є надзвичайно важливим аспектом у розвитку та життєздатності відновлювальних регіонів. Дудар І. та Бричанський А. (*Dudar & Brychanskyi, 2023*) запропонували інноваційні підходи до реконструкції міст після війни, які включають концепцію "15-хвилинного міста", тобто сучасне управління дорожнім рухом і використання зелених зон. Автори зазначили, що ці заходи сприятимуть створенню безпечного, комфортного та сталого міського середовища. Проте, недослідженими аспектами є перспективи повернення мігрантів, на відбудовані території та міста. Тому надзвичайно актуальним на сьогодні лишається питання повернення людського капіталу та їх очікування до відбудови міст та територій.

Цілі статті. Метою дослідження є вивчення впливу відновлення громад та територій на засадах сталого та смарт розвитку та ймовірним поверненням біженців на відновлені території.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Згідно з даними Київської школи економіки, повномасштабне вторгнення Росії призвело до (часткового) знищення понад 154 000 житлових будинків, що становить 8,2% від загального житлового фонду України. Цей руйнівний вплив поширився на щонайменше 1200 медичних закладів, понад 3000 навчальних закладів, близько 2000 об'єктів культурної спадщини, 703 будинки/палаці культури, щонайменше 350 культових споруд, 82 музеї та понад 120 залізничних станцій по всій Україні. За попередніми оцінками, 15 400 житлових будинків (площею 18,6 мільйона квадратних метрів) зазнали часткових

пошкоджень (руйнування менше або дорівнює 10%), 65 700 будівель (площею 35,3 мільйона квадратних метрів) зазнали помірних пошкоджень (від понад 10% до менше ніж 40% руйнування) і 72 700 будівель (з загальною площею 29,6 млн. кв.м) були повністю зруйновані (понад 40% руйнування). Приблизно 1,3 мільйона домогосподарств (або 3,2 мільйона осіб) постраждали від пошкодженого або зруйнованого житла (Report, 2023, Development Finance Assessment: Ukraine. Analytical Report, 2022).

У таких відомих містах, як Маріуполь, Харків, Чернігів, Сєвєродонецьк, Рубіжне, Бахмут, Мар'їнка, Лисичанськ, Попасна, Ізюм, Волноваха, найбільше зруйнованих та пошкоджених житлових будинків. До червня 2022 року витрати на прямі збитки перевищили 97 мільярдів доларів США, а до лютого 2023 року вони зросли приблизно до 135 мільярдів доларів США. Економічні збої, додаткові витрати, пов'язані з війною, і виробничі втрати становлять загальну суму 252 мільярдів доларів США до червня 2022 року та 290 мільярдів доларів США до лютого 2023 року (Kuzmak O. & Kuzmak O., 2023).

В українських міських ландшафтах концепції сталого міського розвитку, розумних міст і багаторівневого управління були на стадії зародження ще до вибуху конфлікту. Україна вже окреслила проект стратегії сталого розвитку до 2030 року (UNDP 2016), спрямований на узгодження соціальної та економічної траєкторії нації з міжнародно визнаними програмами сталого розвитку. Проте залишалися проблеми, такі як невідповідність між економічним зростанням і вимогами екологічної безпеки, залежність від застарілих ресурсомістких технологій і зосередженість на експорті сировини, що сприяло появі економічно керованої парадигми розвитку (Gazzola et al. 2019).

Серед найбільш гострих екологічних проблем в українських містах є низький рівень житлово-комунального господарства, включаючи неадекватне водопостачання та водовідведення, забруднення повітря, неадекватне поводження з твердими побутовими відходами, обмежені зелені насадження,

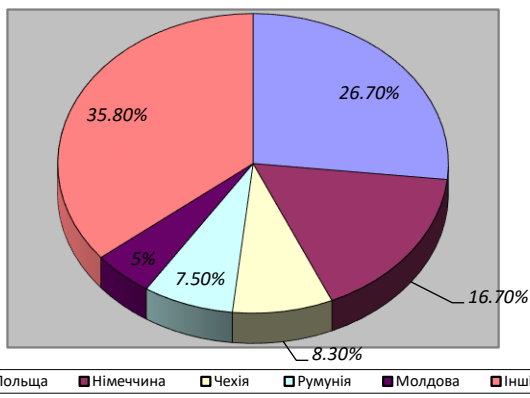
погіршення місцевих показників здоров'я та зростання захворювань, пов'язаних із погіршенням екологічних умов. (Виговська & Дехтяренко 2021).

Концепція smart міст також до війни мала тенденції розвитку, зокрема У 2017 році стартував проект «Луцьк – SMART столиця України», метою якого є інтеграція технологій у міський ландшафт. Ця ініціатива передбачала встановлення додаткових «розумних» зупинок, цифрових рекламних щитів, «острівців безпеки» та системи оповіщення, щоб покращити транспортні послуги та задовольнити потреби жителів міста (Pierpaolo & Kuzmak 2023). Проте в більшості випадків українські міста впровадили лише окремі елементи концепції розумного міста.

Так, у Львові створено «хмарний» сервіс енергомоніторингу iMuni8, автоматизовані системи управління транспортом, запроваджено мобільний додаток для туристів Lviv Travel Places. Крім того, в рамках ініціативи «Безпека міста» запроваджено комп'ютеризовані центри звернень громадян. Такі програми, як «Безпечне місто», реалізовувалися в Києві, Дніпрі та Маріуполі. Харків, як і Мукачево, визнано «Найкращим цифровим містом» у 2020 році завдяки активній інтеграції та використанню цифрових технологій (Аналітичний звіт 2021).

Проте у зв'язку з війною в усіх регіонах України відчувається дефіцит кадрів відповідної кваліфікації для розвитку та підтримки програми «Розумне місто» на необхідному рівні. Наразі 74% компаній в Україні відчувають дефіцит кадрів. Цей показник підвищився на 55% порівняно з періодом осені 2023 року. Більше ніж 60% учасників дослідження – це міжнародний бізнес. Половина з них є представниками (UNHCR 2024) великого, 43% – середнього і 7% – малого бізнесу (Сахно А., 2024). Якщо аналізувати кількість вимушено переміщених осіб за кордоном, то на сьогодні налічується 6 мільйонів біженців. Це поточна оцінка кількості українців, які залишили країну з початку повномасштабної війни у 2022 році. Ця цифра

включає осіб, які звернулися за захистом в інших країнах

(UNHCR

R 2024).

Рис. 1. Географічний розподіл біженців з України за основними країнами прийому

*Джерело: побудовано за даними ((UNHCR 2024)

Як, видно, найбільша кількість біженців перебуває в Польщі (1.6 мільйона), за нею йдуть Німеччина (1 мільйон) та Чехія (0.5 мільйона). Інші країни, включаючи Румунію, Молдову та інші, прийняли меншу кількість біженців, але загалом складають значну частину загальної чисельності (2.15 мільйона осіб). Проте за результатами опитувань біженців, наведеному на рис. 2. Бачимо, що все таки існує значна частка громадян, які готові повернутися в Україну. Для вирішення проблем, щодо повернення біженців в поствоєнній відбудові України відновлення міст та територій на засадах сталого та смарт розвитку буде одним з ключових факторів повернення громадян в Україну. Важливим є досвід українців, які перебували за кордоном отриманий в процесі проживання в містах Європи, та користування благами сталого та смарт розвитку регіонів.

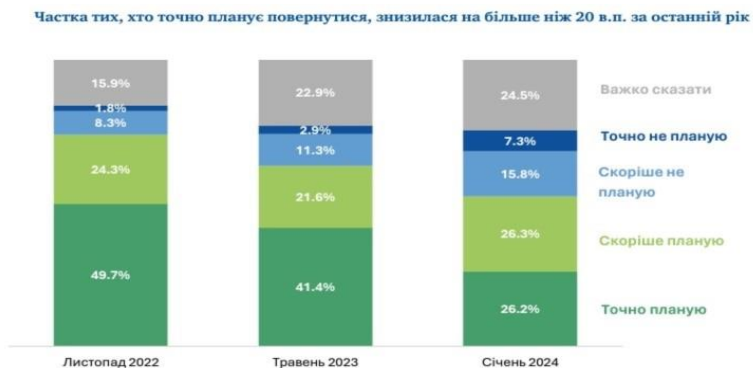

Рис. 2. Результати опитувань біженців (Горбань М., Сич М., 2024)

Тому важливим аспектом є дослідження думки біженців та врахування при відбудові міст та територій. Для успішного повернення важливим є забезпечення сталого економічного розвитку на відновлених територіях, створення нових робочих місць, підтримка підприємництва та забезпечення психосоціальної підтримки для осіб, які пережили травми війни. Це дозволить не тільки сприяти економічному зростанню, але й покращити загальний рівень життя в Україні, стимулюючи біженців повертатись на батьківщину.

Висновки. Відновлення громад в Україні через сталий розвиток міст вимагає комплексного підходу, що включає інтеграцію біженців, залучення інвестицій, впровадження інноваційних технологій та підтримку з боку громади. Ефективне поєднання цих елементів може забезпечити успішне повернення мігрантів та сприяти розвитку стійких міст. Окрім того важливим є врахування вже отриманого досвіду під час проживання у країнах Європейського Союзу.

Список бібліографічного опису

1. Горбань М., Сич М. (2024). Вони повернуться? Чи бачать воєнні біженці своє майбутнє в Україні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/bizhentsi-povernennia-maibutnie/33090865.html>

2. Малиновська О. (2022). Міграційна політика у великих містах: доцільність розроблення, зміст та пріоритети. Політичні дослідження, № 1 (3). <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2022-1-3>. [in Ukrainian].

3. Сахно А. Шалені зарплати та дефіцит кадрів, що відбувається на ринку праці України. URL: <http://surl.li/nrvkmp>

4. Ткач С.М. (2021). Управління розвитком міст на засадах концепції Smart City у Західному регіоні України. Регіональна економіка - 100 (2), 91-99. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-2-9>

5. Analytical report. Smart infrastructure in the sustainable development of cities: world experience and prospects of Ukraine. Razumkov Center. Kyiv. 2021, 400 p. <https://razumkov.org.ua/uploads/other/2021-SMART-%D0%A1YTI-SITE.pdf>

6. Cultural Heritage during the Russo-Ukrainian War. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: History*. URL: <https://doi.org/10.26565/2220-7929-2022-62-01>

7. City in the Western region of Ukraine. *Regional Economy*. URL: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-2-9>.

8. Dudar, I., & Brychanskyi, A. (2023). Modern approaches to reconstruction and development of cities after the war. modern technology, materials and design in construction. URL: <https://doi.org/10.31649/2311-1429-2023-2-153-158>

9. Khrushch, O., Moskalets, V., Fedyk, O., Karpiuk, Y., Hasiuk, M., Ivantsev, N., Ivantsev, L., & Arjjumend, H. (2023). Environmental and Psychological Effects of Russian War in Ukraine. *Grassroots Journal of Natural Resources*. URL: <https://doi.org/10.33002/nr2581.6853.060103>.

10. Haque, U., Naeem, A., Wang, S., Espinoza, J., Holovanova, I., Gutor, T., Bazyka, D., Galindo, R., Sharma, S., Kaidashev, I., Chumachenko, D., Linnikov, S., Annan, E., Lubinda, J., Korol, N., Bazyka, K., Zhyvotovska, L., Zimenkovsky, A., & Nguyen, U. (2022). The human toll and humanitarian crisis of the Russia-Ukraine war: the first 162 days. *BMJ Global Health*, 7. URL: <https://doi.org/10.1136/bmjgh-2022-009550>.

11. Rachkov, Y. (2022). Destruction, Preservation, and Rethinking of Ukraine's Urban URL: <https://doi.org/10.26565/2220-7929-2022-62-01>

12. Kuzmak O. & Kuzmak O. (2023). Transformational processes of ensuring sustainable urban development: the realities of Ukraine. IOP Conf. Ser.: Earth Environ. Sci. 1254 012079. URL: <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1254/1/012079>

13. Kharazishvili, Y., Bugayko, D., Yashchysyna, I., Butorina, V., Androshchuk, I., & Sribnyi, O. (2023). Strategic scenarios of post-war recovery of sustainable development of Poltava region of Ukraine: innovative and environmental aspects. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 1126. URL: <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1126/1/012007>.

14. Pontrandolfo P., Polinkevych O., Scozzi B. & Kuzmak O. (2023). Smart Cities for Sustainable Development of Local Communities. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 26(3), 53–85. URL: <https://doi.org/10.18778/1508-2008.26.21>

15. Report on Damages to Infrastructure Caused by Russia's War against Ukraine One Year after the Start of the Full-Scale Invasion URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/ENG_FINAL_Damages-Report_.pdf

16. UN = United Nations (2016) Habitat III Issue Papers. Smart Cities. UN: New York. URL: https://habitat3.org/wp-content/uploads/Habitat-III-Issue-Paper-21_Smart-Cities-2.0.pdf

17. UN = United Nations (2023) First Person: Ukrainian 'city of heroes' plans post-invasion future. UN news. URL: <https://news.un.org/en/story/2023/07/1138907>

18. UNHCR (2024) Lives on Hold: Intensions and Perspectives of Refugees from Ukraine. Regional Intensions Report 2. Genf: UNHCR Regional Bureau for Europe. URL: <https://reporting.unhcr.org/ukraine-situation-global-appeal-2024>

19. Vygovska O. & Yu. Dekhtyarenko (2021) Ecological Aspects of Development of Modern Ukrainian Cities. URL: DOI:10.32702/2307-2156-2021.10.5, <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2265>

References

1. Горбань М., Сич М. (2024). Вони повернуться? Чи бачать воєнні біженці своє майбутнє в Україні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/bizhentsi-povvernennia-maibutnie/33090865.html> [in Ukrainian].

2. Malynovska O. (2022). Mhtratsiyna polityka u velykykh mistakh: dotsil'nist' rozroblennya, zmist ta priorytety. Politychni doslidzhennya, № 1 (3). <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2022-1-3>. [in Ukrainian].

3. Sakhno A. Shaleni zarplaty ta defitsyt kadriv, shcho vidbuvayet'sya na rynku pratsi Ukrayiny. URL: <http://surl.li/nrvkmp>. [in Ukrainian].

4. Tkach S.M. (2021). Upravlinnya rozvytkom mist na zasadakh kontseptsiiy Smart City u Zakhidnomu rehioni Ukrayiny. Rehional'na ekonomika - 100 (2), 91-99. URL: DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-2-9> [in Ukrainian].

5. Analytical report. Smart infrastructure in the sustainable development of cities: world experience and prospects of Ukraine. Razumkov Center. Kyiv. 2021, 400 p. <https://razumkov.org.ua/uploads/other/2021-SMART-%D0%A1YTI-SITE.pdf>

6. Cultural Heritage during the Russo-Ukrainian War. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: History*. URL: <https://doi.org/10.26565/2220-7929-2022-62-01>

7. City in the Western region of Ukraine. *Regional Economy*. URL: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-2-9>.

8. Dudar, I., & Brychanskyi, A. (2023). Modern approaches to reconstruction and development of cities after the war. modern technology, materials and design in construction. URL: <https://doi.org/10.31649/2311-1429-2023-2-153-158>

9. Khrushch, O., Moskalets, V., Fedyk, O., Karpiuk, Y., Hasiuk, M., Ivantsev, N., Ivantsev, L., & Arijumend, H. (2023). Environmental and Psychological Effects of Russian War in Ukraine. *Grassroots Journal of Natural Resources*. URL: <https://doi.org/10.33002/nr2581.6853.060103>.

10. Haque, U., Naeem, A., Wang, S., Espinoza, J., Holovanova, I., Gutor, T., Bazyka, D., Galindo, R., Sharma, S., Kaidashev, I., Chumachenko, D., Linnikov, S., Annan, E., Lubinda, J., Korol, N., Bazyka, K., Zhyvotovska, L., Zimenkovsky, A., & Nguyen, U. (2022). The human toll and humanitarian crisis of the Russia-Ukraine

war: the first 162 days. *BMJ Global Health*, 7. URL:<https://doi.org/10.1136/bmjgh-2022-009550>.

11. Rachkov, Y. (2022). Destruction, Preservation, and Rethinking of Ukraine's Urban URL:<https://doi.org/10.26565/2220-7929-2022-62-01>

12. Kuzmak O. & Kuzmak O. (2023). Transformational processes of ensuring sustainable urban development: the realities of Ukraine. *IOP Conf. Ser.: Earth Environ. Sci.* 1254 012079. URL: <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1254/1/012079>

13. Kharazishvili, Y., Bugayko, D., Yashchishyna, I., Butorina, V., Androshchuk, I., & Sribnyi, O. (2023). Strategic scenarios of post-war recovery of sustainable development of Poltava region of Ukraine: innovative and environmental aspects. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 1126. URL:<https://doi.org/10.1088/1755-1315/1126/1/012007>.

14. Pontrandolfo P., Polinkevych O., Scozzi B. & Kuzmak O. (2023). Smart Cities for Sustainable Development of Local Communities. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 26(3), 53–85. URL:<https://doi.org/10.18778/1508-2008.26.21>

15. Report on Damages to Infrastructure Caused by Russia's War against Ukraine One Year after the Start of the Full-Scale Invasion URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/ENG_FINAL_Damages-Report_.pdf

16. UN = United Nations (2016) Habitat III Issue Papers. Smart Cities. UN: New York. URL: https://habitat3.org/wp-content/uploads/Habitat-III-Issue-Paper-21_Smart-Cities-2.0.pdf

17. UN = United Nations (2023) First Person: Ukrainian 'city of heroes' plans post-invasion future. UN news. URL: <https://news.un.org/en/story/2023/07/1138907>

18. UNHCR (2024) Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine. Regional Intentions Report 2. Genf: UNHCR Regional Bureau for Europe. URL: <https://reporting.unhcr.org/ukraine-situation-global-appeal-2024>

19. Vygovska O. & Yu. Dekhtyarenko (2021) Ecological Aspects of Development of Modern Ukrainian Cities. URL: DOI:10.32702/2307-2156-2021.10.5, <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2265>